

תמלול כנס חנוכה תשפ"ב בנושא: "בלתי נשכחות": על דמויות

ספרותיות ועיצובן

הכינוס התקיים ביום שני, ב' בטבת תשפ"ב, 6 בדצמבר 2021, בזום

דברי פתיחה להרצאה של תום בייקין-אוחיון

רננה: אנחנו מתקרבים לסיום היום...

לאורך ההיסטוריה האנושית פעלו דמויות פורצות דרך שהטביעו חותם בהישגיהן, הביאו לשינויים חברתיים ולשינוי בתפיסות עולם ובהבנת תופעות והשפיעו על סביבתן הקרובה והרחוקה. דמויות כאלה יכולות להוות עבור ילדים וצעירים מודל להשראה והוכחה שניתן לשנות מציאות לא טובה ושבצעם כל אחד יכול לפעול לתיקון עולם. סופרים שכותבים לילדים מתלבטים לא פעם בשאלה איך לקרב ילדים אל דמויות היסטוריות, דמויות של מבוגרים, שחיו במקומות ובתקופות שונים מאלו שבהם חיים הקוראים בהווה. עוד ניתן לשאול מיהן הדמויות המוכרות שזכו לתשומת לב חוזרת בספרים לילדים (כגון: מארי קירי, פרידה קאלו, אנה פראנק, תומס אדיסון, מהטמה גנדי ואחרים) ומי לא קיבלו הכרה ופרסום על אף הישגיהן ותרומתן, ומדוע...

שני כרכי הסדרה "אגדות אמיתיות" שיצאו לאור בהוצאת פנק נכתבו על ידי תום בייקין-אוחיון ואוירו בידי מגוון מאיירים. הם מפגישים את הקוראים עם קשת דמויות מרשימות ומרתקות מתקופות ומקומות שונים, שחלקן נשכחו, אבל כשמתוודעים אליהן חשים שהן באמת "בלתי נשכחות". בנוסף למידע היסטורי מעניין, הדמויות מייצגות ערכים כמו סובלנות, שוויון, אהבת אדם, חוכמה וחירות.

תום בייקין-אוחיון הוא יוצר, חוקר, מבקר תרבות, ומרצה ירושלמי המפיק אירועי תרבות ייחודיים בשיתוף עם מוסדות שונים, ביניהם "מקום לשירה", "רדיו מרכז העיר", "המפעל", "עונת תרבות", "בית ריק" ו"בית הספר לאמנויות המילה" בירושלים. בשנה האחרונה הפיק, ביחד עם שחר גבאי, את הפרויקט הספרותי "ירושלים החדשה – בין אוטופיה לדיסטופיה", אנתולוגיה של ספרות עברית חדשה אוטופית ודיסטופית. מתום נשמע איך כותבים אגדה אמיתית? תום, בבקשה...

תום בייקין-אוחיון: איך כותבים אגדה אמיתית?

שלום, ותודה רבה לכם, גם על ההזמנה, וגם על ההשתתפות בכנס הזה. הקשבתי לכל המפגשים במושב השני והיה מרתק ומעניין. גם אני מעריץ גדול של דוד פולונסקי, והוא הראשון ברשימה של אנשים שהייתי רוצה שיאיירו לי אגדות. אשתף את המצגת שלי... אני תום בייקין אוחיון ואני מספר למחייתי אגדות לילדים. תחת הפרויקט שלי שנקרא "אגדות אמיתיות". יש גם סדרת ספרים, שהכרך השני בה יצא לא מזמן וגם פודקאסט, שנהנה כרגע מ- 300 אלף האזנות. זה מרגש! היום הגעתי כדי לספר איך כותבים אגדות אמיתיות ולהכניס אתכם לתהליך העבודה שלי, בתור מספר אגדות, לשתף אתכם בתהליך הזה.

אגדות זו סוגה, סוגה ספרותית, יש לה מקורות היסטוריים ממשלים ועד 1000 לילה ולילה. זה הפך ממש לסוגה ספרותית בסוף המאה ה-18 בעיקר, עם שארל פרו, אנדרסן במאה ה-19, אוסקר וילד ואחרים, וכמובן האחים גרים, שלא כתבו אגדות לילדים, הם כתבו תרבות גרמנית, כך התייחסו לזה. היום, כמובן, אפשר להוסיף לרשימת מספרי האגדות את מספר האגדות המודרני שלנו – וולט דיסני. גם אני מנסה לפעול במרחב הזה של הסוגה הזו של אגדות, אך ההבדל הוא שהאגדות שלי הן אמיתיות, כלומר, אני לוקח דמות מההיסטוריה והופך אותה לדמות בסיפור ילדים.

במקרה הזה יש לנו את וסילי ארכיפוב, הזה אני לוקח את המחקרים, מה שיש על הדמות הזו, עוד מעט נפגוש את המחקרים האלה, והופך אותם למשהו שכיף לקרוא, משהו שהוא לא רק אינפורמטיבי. וסילי ארכיפוב, היה קצין בצוללת רוסית סובייטית שכמעט הובילה למלחמת העולם השלישית ומשבר הטילים בקובה. בזכות סירוב פקודה שלו, נמנע אסון ונמנעה מלחמה גדולה. בעצם הוא קצין שסירב פקודה והציל את העולם. זו דוגמה ראשונה למה אני עושה.

אני רוצה להכניס אתכם לתוך המשרד שלי, ולדבר על התהליך של כתיבת אגדה והשלבים שזה כולל. דבר ראשון זה מחקר. ויקיפדיה זה מקום נחמד להתחיל ממנו אבל ממש לא לסיים בו. ויקיפדיה מכילה כמעט אך ורק עובדות מוסכמות ואין בה את הטעם, מה שעושה סיפור מעניין. לכן אני מסתמך גם על ספרי היסטוריה שונים וגם על מחקרים עכשוויים. אני משתדל שלכל אגדה יהיו גם מחקרים היסטוריים וגם מקור עכשווי כי יש חידושים, מגלים דברים שלא גילו לפני כן, ואני מנסה להיות עכשווי במובן הזה. וגם מקורות ראשוניים. נגיד, הקיר הזה, חצי ממנו מחוק והוא נמחק לפני 3500 שנה על ידי הבן של הגיבורה של האגדה הזו, קראו לה חתשפסות, אחת הפרעוניות הראשונות. היא הייתה כל כך טובה שהבן שלה

לא הצליח לצאת מהצל של ההצלחה שלה, היא הייתה מצוינת כמשכינת שלום, במסחר, בבניית מקדשים. הבן שניסה לעשות אותו דבר במלחמות לא ממש הצליח. הוא החליט פשוט למחוק אותה. במקרה שהאגדה נובעת מתעודות היסטוריות פרט נוסף שאני מחפש זה מישהו שסיפר את הסיפור הזה טוב. ביטוי אמנותי לסיפור. שאדע באיזה מרחב אני פועל. אני משער שהרבה מהדמויות שאני מציג, אנשים כבר פגשו אותן וכבר הציגו אותן, ובמקרה של מארק טווין, הוא יהיה קרוב ללבם של ההורים שקוראים. למשל, חשוב לי להכיר את המרחב, כדי שהאגדה שלי גם תיתן כבוד לקודמים, וגם תהיה ייחודיות בפני עצמה.

אז עשיתי את המחקר, אספתי את כול המידע, נשאר החלק של להבין על מה האגדה הזו מספרת. הדבר שאני עושה, השאלה שאני שואל, אם המחקר מייצר לי את התוכן, אני שואל מהי הצורה של האגדה? האם זה סיפור מסע? או סיפור התבגרות? אולי זה סיפור מוסר, שחשוב לעמוד על הטוב והרע שבו ולהציג אותם כראוי כדי שיצאו ממנו עם ערכים מסוימים? או שזה סיפור הרפתקאות מטורלל וכיפי, ואז אני צריך לשמור בסיפור על האווירה הזו. לדוגמה, מרקו פולו זה כמובן סיפור מסע. אשוקה, המלך של ממלכת בינדוסרה, היה הראשון שהפך לבודהיסט כמלך, המקרה הראשון בהיסטוריה שאנחנו פוגשים את ערך הסבלנות, זה בעצם סיפור התבגרות. הסיפור של אוסקר ווילד - סיפור שעבדתי עליו המון כי אני מאוד אוהב את הספרים שלו והאגדות שלו, אבל גם כי הספור שלו היה מאוד מורכב. לבסוף הבנתי שהסיפור צריך להיות מוצג עם המורכבות שלו כטרגדיה אנושית. הוא נאסר על היותו הומוסקסואל, שערר גולח, נשלח לעבודה במחנה כפיה, נשלח לגלות בפריס. למרות הרצון לעשות אגדה אוסקר ווילדיית קסומה וחיובית, המבנה הטראגי נראה יותר מתאים כדי לעמוד על המשקל המוסרי של האגדה הזו. סיפור כמו גרייסומלי, מלכת הפיראטים, הוא סיפור הרפתקאות לכל דבר, נועד להיות פשוט קריאה כיפית, גם אם במקרה הייתה דמות כזו היסטורית. לא פעם יוצא שאגדה שאני עובד עליה לא נכתבה באחת מהתבניות האלה. למשל אגדה שכתבתי על הרמב"ם, בשיתוף פעולה עם בית אביחי, הייתה קצת סיפור מוסר, המון סיפור מסע, הוא נדד הרבה במהלך חייו, גם סיפור התבגרות שלו ושל אחיו, וגם סיפור הרפתקאות מפתיע, לכן אגדות כאלה הן אגדות שמקבלות אפוס רחב יריעה.

ואז מגיע החלק הקשה והמתסכל של לכתוב את האגדה. אני יודע מה הצורה והתוכן, אז העבודה פחות קשה, אבל בסופה האגדה לא מוכנה. כדי שהיא תהיה מוכנה, צריך עוד שלב אחד, שלב שהיה עד כה סודי אבל לכם אני יכול לגלות אותו – שלב העריכה. פה יש לי נשק סודי שצריך לכל סופר. זו אשתי מאחורה, והיא חסרת רחמים לחלוטין. היא קוראת את

האגדות שלי וקוטלת אותן בכל דרך אפשרית. אבל אחרי שאני מוחה את הדמעות, ומתגבר על האגו, אני אומר לה תודה רבה. כי אז יש לי בסוף אגדה ראויה לשמה. אי אפשר לוותר על זה.

אוקיי, זה פחות או יותר הרקע של התהליך. כדי לדבר על התהליך עצמו חשבתי לקחת אגדה אחת לדוגמא, ולספר את כל השלבים, איך הם באו לידי ביטוי בבניית האגדה הזו. נתקלתי בספר על ההיסטוריה של שוודיה, בדמות של קריסטינה מלכת שוודיה, שנשמעה מעניינת. בת של לוחם גדול, אביה היה כובש ונלחם וניצח בכל מיני קרבות והיא ירשה אותו בגיל צעיר וכו', וחשבתי, אוקיי, יש פה סיפור שיכול להיות מעניין. ניגשתי למקורות הראשוניים. הרבה פעמים שבדקים סיפורים של נשים מהמאה השש עשרה למשל, מצד אחד, נתקלתי בסיפור על ילדה שאהבה לרכב על סוסים וללבוש בגדי ציד, ולא אהבה לתפור, שזה נשמע מרתק, וגם דמות שהייתה אחת גיבורות של הנאורות. היא נתנה מחסה, התכתבה עם מדענים ופילוסופים בני התקופה. אבל כשניסיתי למצוא מקומות ראשוניים עליה, היא תוארה בתור המכשפה המרושעת שהתחתנה עם השטן וזה הפך את זה לסיפור מעניין במיוחד. לא כי האמנתי שהיא התחתנה עם השטן, אלא שבימים ההם, את צריכה להיות אישה באמת מרשימה, כדי שישנאו אותך מספיק כדי לקלל את זכרך. כך באמת היה. בשלב הבא חיפשתי ייצוגים עכשוויים יותר שלה. ובאמת נעשה סרט איום ונורא, "הילדה-המלך", כמו שאתם רואים בתמונה, והם הדגישו בעיקר את מערכת היחסים שלה עם דוכסית יפהפייה. אמרתי יש ספור מעניין, יש לו תוכן, יש ייצוג עכשווי שהוא לא משהו. אז אפשר לעבוד עם זה, בואו נהפוך את זה לאגדה.

האגדה מתחילה כסיפור התבגרות על ילדה קטנה שלא אהבה שמלות ושזירת פרחים. היא אהבה ללמוד לצוד ומלבד העובדה שהיה לה אב אוהב, גם הייתה לה אימא משוגעת לחלוטין, שציפתה לבן והתאכזבה שנולדה לה בת. אביה לקח אותה אתו למלחמות, כי לפעמים הבית פחות בטוח משדה הקרב. אחת הסצנות היקרות היא כשאביה מנסה לסתום לה את האוזניים מול התותחים, והיא אומרת, עוד עוד... אבל אז הבנתי שהאגדה הזו צריכה להיות אגדה מסוג אגדת שלוש המשימות. הסיפור שלה, כדי שיהיה מעניין ומרתק, חילקתי אותו לשלושה שלבים: מההתפתחות שלה כמלכה, מיד אחרי מות אביה, כי היא הייתה מאוד צעירה כשהוא נפטר, ונאלצה לרשת את מקומו. היא הוכרזה כמלכה, עשו מסיבה גדולה, הכתרה, אבל כשכולם הרימו כוסיות, במקום להגיד מזל טוב למלכה, הם רק שאלו שאלה אחת: מתי גברתי רוצה להתחתן, ולהביא בן זכר? זה לא נשמע לה, אבל היא הבינה למה הם עושים את זה. כי הם בורים, והם חיים בימי הביניים. האקט הראשון שלה כמלכה היה

לבנות ספריה לאומית, להפוך את הארמון שלה למוזיאון לתרבות ואמנות. והם שאלו - מתי כבר תתחנני? היא מאוד התעצבנה, אבל הבינה למה הם מבקשים כזה דבר. שוודיה, בתקופה הזו, כל אירופה, במהלך המאה ה-17 הייתה מלאה במלחמות דת, רדיפות בצרפת, וכו'. זוועות בכל פינה. ושוודיה הייתה אחת המדינות האלה, שהייתה במלחמה מתמדת. פרוטסטנטית, נלחמה נגד הקתולים דורות על גבי דורות. היא אמרה: אנחנו במלחמה, אין פנאי לתרבות ואמנות, ולכן אני אסיים את מה שאבא שלי התחיל. כולם אמרו: יופי, תנצחי את כולם במלחמה? לא. אני הולכת לעשות הסכם שלום. רק כדי להוכיח שהיא רצינית, היא כבשה את פראג, ושחררה אותה. הסכם השלום שהיא השיגה, קיים עד היום זה. שלום שהתחיל מכריסטינה כמובן, שאחרי דבר כזה גדול, סוף למלחמות הדת, עשו מסיבה גדולה. האם הרימו כוסית לכבוד המלכה? לא ולא. אמרו, כמובן: מתי כבר תתחנני? כמו שאמרתי קודם, לא הייתה לה כוונה להתחנן, בכלל, היא לא כל כך אהבה בנים. בעיקר העדיפה את הדוכסית שמונתה כמחממת המיטה הרשמית שלה, שזה תפקיד חשוב, כי שוודיה מדינה מאוד קרה. אני לא מאשים אותה. מה היא תענה? היא אמרה, תודה רבה, בן דוד שלי יהיה מלך מעכשיו, אני עוזבת, והיא מבלה את שארית חייה בגלות ובעוני בארמון קטן ברומא. רומא שמחה לקבל אותה. היה צייר שצייר את התהלוכה שנעשתה לכבוד בואה לרומא, הנה הציור. משהו צנוע, שקט, אופטימי ממש כיף כשאפשר להראות את זה. אז ככה, לקחתי את הסיפור של כריסטינה משוודיה, דרך סיפור התבגרות, ואגדה מסוג שלושה חלקים, והפכתי אותה לאגדה אמיתית. לי ווייס שאיירה את האגדה הזו בחרה להכניס את הגיבורה כילדה חכמה, עם ספרים וגלובוס. אצל הבנות שלי הפוסטר הזה תלוי על הקיר.

אז מה עכשיו? "אגדות אמיתיות" נמצאים בתקופה מאוד מרגשת. מצד אחד הוצאנו את הכרך השני, הפודקאסט בתהליכי הקלטות של העונה השנייה. עכשיו אני מטייל בתוך הספרייה באלכסנדריה, בתוך האגדה "הספרנית האחרונה של אלכסנדריה". בדיוק התקבלנו ל"סל תרבות". הדבר הבא שאני מנסה לעשות, זה להגיע לבתי ספר עם התכנים האלה. ההוצאה שלי לא נמצאת ברשתות הספרים, אנחנו עובדים עם כמה חנויות עצמאיות. היה חשוב לנו לתמוך בכלכלה שאנחנו מאמינים בה. עד כאן פינת ההתנשאות שלנו להיום, אני תום בייקין אוחיון וזה היה איך כותבים אגדות אמיתיות.

רננה: אתה כמו קוסם רב הפתעות, החזרת אותנו בזמן ואפילו 185 אנשים נשאו אתנו במסע בזמן הזה עד הסוף, ממש כישפת אותנו... אתם מוזמנים להזמין את תום למפגשים מרתקים, הם יהנו כמו שאנחנו נהנינו...

אני רוצה מאוד להודות לכל הדוברים והדוברות, לאילת נבון ושולי בן נון שבלעדיהן לא הייתי צולחת את האתגר הזה בשלום, וכמובן תודה לכם, שנשאתם אתנו עד הסוף. אני מקווה שניפגש בהמשך פנים אל פנים, בעולם רגוע ובריא. אנחנו נפתח עכשיו את המיקרופונים, אם תרצו להגיד דברים לסיום, או לשאול את תום שאלות.

שאלה מהקהל: איפה אפשר להשיג את הספרים?

תום: האתר שלנו נקרא הוצאת פנק, אפשר להשיג שם את הספרים שלנו.

שאלה: האם הכול באמת היסטוריה?

תום: אז כן, חשוב לי שהכול מבוסס על מקורות נכונים...

רננה: תודה, ניר הזכיר לנו שוב, להגיד תודה לאורנה דן, המתמללת, ואני מקווה שהיד שלך נשאר שלמה...